

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ**

**ВИКЛИКИ І ШЛЯХИ
АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО
РОЗВИТКУ**

**За редакцією академіка УААН
Б.Й.Пасхавера**

Київ – 2009

УДК 338.439(477)
ББК 65.9(4Укр)32
В 43

Автори:

Пасхавер Б.Й. (вступ, розділ 1), Шубравська О.В. (розділ 2), Веселовська О.Є. (розділ 2, 2.3.2), Молдаван Л.В. (розділ 3), Крисанов Д.Ф. (розділ 4), Ганначенко С.Л. (розділ 5), Прокопенко К.О. (розділ I, 1.2.3, розділ 6, 6.1, 6.2, 6.3), Назаренко Г.В. (розділ 6, 6.4), Черненко С.М. (розділ 7, 7.1), Дідівська Л.І. (розділ 7, 7.2), Свістунов О.С. (розділ 7, 7.3), Удова Л.О. (розділ 8).

Інформаційно-технічне забезпечення: Корсак Л.М., Лісняк Л.П., Фтомова А.Г.

Рецензенти:

д.е.н. *І.В.Прокопа* (ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" – Київ);
д.е.н. *О.М.Бородіна* (ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" – Київ);
к.е.н. *О.Л.Попова* (ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" – Київ);
д.е.н. *Т.О.Осташко* (ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" – Київ);
д.е.н. *О.М.Штичак* (Національний аграрний університет – Київ).

*Затверджено до друку Постановою Вченої ради
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
від 01.07.2008 р. № 65*

В 43 **Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку** / [Пасхавер Б.Й., Шубравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.] ; за ред. акад. УААН Б.Й.Пасхавера ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 432 с. : табл., рис.

ISBN 978–966–02–5100–7

У монографії розглянуті сучасні проблеми розвитку аграрного сектору України, можливості вирішення стратегічних задач забезпечення продовольчої безпеки країни і конкурентоспроможності агропродовольчого комплексу на внутрішньому і зовнішніх ринках. Пропонуються шляхи і методи удосконалення економічних механізмів господарювання у напрямках досягнення сталих темпів аграрного виробництва, підвищення дієвості форм державної підтримки агросфери, зростання її ресурсної ефективності, визначення стратегії України на світовому агропродовольчому ринку.

Для фахівців з питань розвитку аграрного сектору, вчених-економістів, викладачів та студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

УДК 338.439(477)
ББК 65.9(4Укр)32

© Національна академія наук
України, 2009

© ДУ "Інститут економіки та
прогнозування НАН України", 2009

ISBN 978–966–02–5100–7

Вступ	6
Розділ 1. Виклики продовольчої безпеки	14
1.1. Методичні питання оцінки продовольчої ситуації та рівня продовольчої безпеки	14
1.1.1. Продовольча достатність і продовольча доступність.....	14
1.1.2. Продовольчий аспект подолання бідності	24
1.1.3. Місткість агропродовольчого ринку	30
1.2. Ціноутворення і цінове регулювання продовольчого ринку	35
1.2.1. Споживчі ціни продовольчого ринку	35
1.2.2. Подолання збитковості сільськогосподарського виробництва	42
1.2.3. Забезпечення цін відтворювального рівня: норма нагромадження	46
1.2.4. Забезпечення цін відтворювального рівня: фонд відшкодування	58
Розділ 2. Ризики сталого розвитку агропродовольчої системи в контексті посилення світових інтеграційних тенденцій	66
2.1. Сталий розвиток агросфери: визначення, чинники, індикатори	66
2.2. Ризики сталого розвитку агропродовольчого виробництва і ринку в умовах посилення світових інтеграційних процесів	74
2.3. Регіональний аспект економічної сталості	87
2.3.1. Сталий економічний розвиток регіональних агропродовольчих систем	87
2.3.2. Агропродовольчий потенціал старопромислових регіонів України	101

Розділ 3. Ефективність заходів державної підтримки сільського господарства в умовах глобалізації економічних відносин..... 111

- 3.1. Державна підтримка аграрної галузі як фактор створення рівносприятливих умов її розвитку 111
- 3.2. Особливості реалізації політики державної підтримки сільського господарства в країнах на різних етапах економічного розвитку..... 127
- 3.3. Оцінка програм державної підтримки сільського господарства: методологічні підходи та система показників 151
- 3.4. Трансформація системи заходів державної підтримки сільського господарства України..... 162
- 3.5. Критерії оцінки та шляхи підвищення ефективності державної підтримки умов відтворення в сільськогосподарській галузі..... 179

Розділ 4. Підвищення якості і безпечності продовольства в контексті світових вимог 195

- 4.1. Вимірювальний аспект якості та безпечності харчової продукції і продовольчої сировини 195
- 4.2. Розвиток та удосконалення національної системи технічного регулювання у сфері якості та безпеки продовольчої продукції..... 213
- 4.3. Інноваційно-технологічна база як чинник випуску якісних та безпечних харчових продуктів..... 229
- 4.4. Економічний механізм стимулювання виробництва конкурентоспроможної харчової продукції..... 247

Розділ 5. Стратегія України на світовому агропродовольчому ринку в умовах його глобалізації 269

- 5.1. Особливості та виклики сучасних тенденцій розвитку світового агропродовольчого ринку 269
- 5.2. Динаміка зовнішньої агропродовольчої торгівлі України: структурні проблеми та виклики 280
- 5.3. Глобалізаційна залученість агропродовольчого комплексу України та захист національних інтересів 293

Розділ 6. Витратний аспект ефективності та конкурентоспроможності агросфери.....	304
6.1. Оцінка витрат у сільському господарстві та вплив основних ресурсних складових на зміни собівартості.....	304
6.2. Ресурсозбереження як чинник ефективності та конкурентоспроможності	311
6.3. Міжгалузевий ціновий паритет в умовах цінової мобільності.....	324
6.4. Перспективи біопаливної енергетики в агросфері.....	337
Розділ 7. Фінансовий чинник економічного зростання агровиробництва	351
7.1. Становлення та розвиток фінансового забезпечення сільськогосподарських виробників.....	351
7.2. Ризики аграрної іпотеки та перспективи її розвитку	361
7.3. Страхування в управлінні ризиками сільського господарства.....	372
Розділ 8. Економічні виклики функціонуванню домогосподарств у сільській місцевості	388
8.1. Сільські домогосподарства: стан та проблеми розвитку.....	388
8.2. Доходи сільських домогосподарств у фінансових ресурсах розвитку села	397
8.3. Оплата праці та грошові соціальні трансферти як джерело доходів сільських домогосподарств	403
8.4. Фінансові надходження сільських домогосподарств від продажу сільськогосподарської продукції.....	409
8.5. Несільськогосподарська зайнятість у формуванні доходів сільських домогосподарств	416
8.6. Самоспоживання аграрної продукції сільськими домогосподарствами	419
Додатки	424

Історія та географія України зумовили ключову роль аграрного виробництва в житті її народу. Наразі близько 70% території країни – сільськогосподарські угіддя, майже третина населення – сільські жителі, а в західному регіоні країни (7 областей) ця частка більше половини. До сільськогосподарської діяльності причетні 10 млн домогосподарств, що мають земельні ділянки і використовують їх для основної і вторинної аграрної зайнятості, відпочинку і дозвілля. Але потужні продуктивні сили національної агросфери поки що функціонують з недостатньою ефективністю, підвищення якої вимагає відповідей на комплекс *стратегічних викликів* у сучасному розвитку агропродовольчого сектора.

Головний серед них – гарантування *продовольчої безпеки* країни. Сьогодні фактичний рівень продовольчого споживання в Україні відчутно нижче медично рекомендованих норм здорового харчування. Середньодушові показники свідчать про значне недоїдання до медичних норм по продуктах тваринного походження, фруктах і овочах. За цим набором продуктів фактичне споживання досягає лише 70% медично рекомендованого, тобто недостатність харчування (недоїдання) становить 30%.

Вирішення проблеми достатності харчування впирається в низьку платоспроможність більшості населення, яка не в змозі забезпечити потрібну доступність продовольчих товарів. Сьогодні пересічному громадянину України для придбання медично рекомендованого раціону харчування потрібно витратити дві третини свого доходу, що в 4–5 разів більше показника продовольчої доступності у розвинених країнах.

Продовольче забезпечення всіх верств населення на належному рівні повинно здійснюватися переважно продуктами власного виробництва, що вимагає вважати наступним стратегічним викликом аграрної політики перетворення аграрного сектора на *високоєфективний, конкурентоспроможний* на внутрішньому і зовнішньому ринках сектор економіки держави. Труднощі гідної відповіді на цей багатофакторний виклик пов'язані зі значним відставанням вітчизняного агропродовольчого комплексу за показниками ресурсовіддачі, особливо, продуктивності праці. Серед причин такого відставання, перш за все, слід вказати на фінансове знекровлення аграрної галузі. Порушення міжгалузевого цінового паритету в АПК в умовах

інтенсивної інфляції призвело до деградації матеріально-технічної бази сільського господарства: за роки трансформаційної кризи основні фонди галузі зменшилися на чверть, а їх зношеність зросла майже удвічі.

Хоча за останні роки фінансовий стан сільськогосподарських підприємств завдяки значній бюджетній підтримці суттєво покращився, діючі ціни на сільськогосподарську продукцію поки що нижчі за необхідний відтворювальний рівень.

Важливим фактором забезпечення *сталого розвитку* агропродовольчої системи України є оцінка і раціональне управління ризиками, що можуть перешкодити її стабільному зростанню. Найбільшу небезпеку для сталості вітчизняної системи становлять внутрішні ризики її розвитку. Проте, особливо у зв'язку із вступом України до СОТ та перспективою створення зони вільної торгівлі з ЄС, посилюються й глобальні загрози, пов'язані передусім із зростанням відкритості вітчизняної економіки. При цьому не менш небезпечною, ніж збільшення залежності від імпорту агропродовольчої продукції і ресурсів агросфери, є й перспектива стрімкого розширення вітчизняного агропродовольчого експорту. Потужним викликом мегарівня є також загострення світової енергетичної кризи, особливо з урахуванням високого рівня імпортозалежності системи щодо таких ресурсів (за обсягами споживання бензину і дизпалива сільське господарство лише незначно відстає від вітчизняної промисловості, при цьому витрати зазначених ресурсів у розрахунку на одиницю вартості випуску в агросфері понад удвічі перевищують відповідне середнє значення по економіці в цілому). Дестабілізуючий вплив на розвиток системи водночас здатні справити несприятливі цінові і валютні коливання на світових товарних і фінансових ринках, посилення ролі ТНК, сільська трудова еміграція тощо. До усього цього необхідно також додати значні екологічні ризики монокультурного висококонцентрованого сільськогосподарського виробництва, яке все більшою мірою контролюється транснаціональними структурами. Небезпеку становить і недостатня диверсифікація експортних потоків певних видів продукції, особливо харчопереробних галузей.

Сталість агропродовольчої системи країни значною мірою визначає її *регіональна складова*. Виходячи із загальних властивостей системи, для підвищення рівня її сталості як цілого, насамперед, потрібно прагнути до посилення внутрішньосистемних зв'язків, до відсутності різко вираженої поляризації елементів системи, а та-

кож – до суворого підпорядкування функціонування системи і її складових спільній меті розвитку. Розрахунки інтегрального індексу економічної сталості вітчизняної агропродовольчої системи, представлені як сукупність обласних підсистем, засвідчили наявність її суттєвої регіональної диференціації протягом 2004–2006 рр., що є стримуючим чинником підвищення загального рівня сталості системи. Деяке скорочення розмаху значень інтегрального показника сталості обласних підсистем, яке мало місце протягом періоду спостережень, було наслідком зменшення поляризації в їх соціальній та екологічній сферах, натомість регіональна диференціація в економічній сфері стабільно зростала.

Вирішальне значення для сучасного розвитку агросфери має *державна підтримка*, її масштаби і ефективність. Дослідження глобалізаційних процесів показують, що аграрна політика розвинених країн будується на визнанні концепції багатофункціональності, яка дозволяє усвідомити, що на відміну від інших галузей, які виконують лише виробничу комерційну функцію, сільське господарство, його орні, пасовищні та лісові системи виконують комплекс некомерційних, неоплачуваних ринком, але соціально значимих для кожного суспільства функцій забезпечення продовольчої безпеки країни, підтримки соціоекономічної життєдіяльності сільської території, захисту суспільства від негативних явищ, надмірної урбанізації, створення умов для рекреації міських жителів.

Концепція багатофункціональності, розширивши економічну теорію галузі, частково виправила недосконалість старих економічних моделей її розвитку, які не враховували неторгові функції сільського господарства, їх значимість та ціну для суспільства. Документами Конференції Об'єднаних націй з торгівлі і розвитку (1992 р.) багатофункціональність визнана у світогосподарській практиці інструментом аналізу і методикою розроблення політики сталого розвитку аграрного сектора.

Важливим критерієм оцінки реалізації концепції багатофункціональності є доступ до державної підтримки малих господарств. Особисті селянські господарства виробляють в Україні щорічно в межах 60% тваринницької продукції, більше двох третин якої реалізується на ринку. Однак за вибірковими дослідженнями, із загального обсягу підтримки галузі їм перепадає не більше чверті.

Недостатня ефективність політики підтримки доповнюється незначними, порівняно з іншими країнами, обсягами цієї підтримки: за пока-

зниками бюджетних трансфертів сільському господарству, в розрахунку на одиницю площі і одного зайнятого, Україна багаторазово поступається членам ЄС, що знижує її конкурентоспроможність.

Серйозним викликом продовольчій безпеці країни є проблема забезпечення *якості харчування*. За роки української державності захворюваність хворобами органів травлення зросла на 30%, а за рівнем смертності від цих хвороб Україна перевищує показник країн Європейського Союзу у 3,5 раза.

В Україні став повсякденним явищем випуск неякісних та небезпечних для здоров'я споживачів харчових продуктів, зокрема:

– із перевірених у 2006 р. 6 тис тонн продовольчих товарів, було забраковано і знято з реалізації 49%, в т.ч. м'ясної продукції – 59%, рибної – 55%, плодоовочевої – 52,5%, масложирової – 44,7%, кондитерських виробів – 43,7%, більше третини продуктів дитячого харчування, соків, молочних продуктів, тютюнових виробів – 31%, алкогольних напоїв – 29%. Масовий характер порушень вимог щодо якості і безпеки харчових продуктів свідчить про низьку ефективність чинної системи технічного регулювання, її фрагментарний характер, відсутність неперервного контролю на всіх стадіях життєвого циклу харчової продукції.

Нині у сфері агропродовольчого комплексу чинними є близько 3,5 тис. стандартів, з них розроблені до 1992 р. – 1,1 тис., в тому числі гармонізовано з європейським 815 нормативних документів (23%). Водночас, кількість міжнародних та європейських стандартів по агропродовольчій сфері становить 1888 нормативних документів і ця кількість поступово зростає. Отже, частка гармонізованих українських стандартів стосовно європейських і світових на кінець III кварталу 2008 р. становила по сільському господарству – 52%, по харчовій промисловості – 37% (загалом по АПК – 43%).

Залученість України в глобалізаційні процеси активізує *зовнішньоекономічну діяльність* аграрного сектора. Останні роки стабільно зростає позитивне сальдо зовнішньої агропродовольчої торгівлі. Вступ України до СОТ створює додаткові можливості для національних експортерів сільськогосподарських і продовольчих продуктів. з другого боку, членство в СОТ посилює ризики у розвитку національного агропродовольчого комплексу. В першу чергу це стосується зміни конкурентного середовища на внутрішньому ринку. Для агропродовольчого ринку характерною ознакою є його чутливість і вразливість до дій світової агропродовольчої системи,

які значно підвищилися після вступу країни до СОТ. Подальше відкриття внутрішніх ринків призведе до посилення експансії іноземних товаровиробників. Якщо лібералізація зовнішньої торгівлі не супроводжується стратегією підвищення конкурентоспроможності національних виробників – то вона грає роль дестабілізуючого фактора в економіці. І якщо зараз присутність національного товаровиробника на агропродовольчому ринку становить 93%, то з появою нового конкурентного середовища існує можливість зниження цієї частки до 60–70%.

Останні тенденції щодо успішного суперництва пов'язані з переміщенням акценту від використання порівняльних переваг (таких як, природні ресурси, дешева робоча сила) на конкурентні переваги на базі розвинутого інституційного середовища, нових організаційно-інституційних форм, унікальних товарів і технологій. Серед важливих факторів, які значно послаблюють конкурентні позиції українських товаровиробників, виступають: відсталі технології як у харчовій промисловості, так і в різних секторах сільського господарства, низький рівень маркетингу, менеджменту, пасивність до нововведень, недостатня кваліфікація персоналу, слабкість в інтенсивності конкуренції внутрішнього середовища тощо.

Необхідне узгодження зовнішньоекономічної політики з конкурентною, де передбачається створення для вітчизняних суб'єктів господарювання належних умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності та захисту інтересів вітчизняних суб'єктів господарювання; сприяння узгодженим діям вітчизняних суб'єктів господарювання, спрямованим на підвищення їх конкурентоспроможності на світових товарних ринках.

Серед викликів конкурентоспроможності вітчизняної агросфери важливе місце займають проблеми *ресурсозбереження і ресурсовіддачі*. Аналіз ресурсозатрат у сільському господарстві свідчить, що в динаміці спостерігається зростання виробничих затрат на одиницю продукції, і це підтверджує негативну тенденцію в ресурсозбереженні. Основними причинами такого явища є недостатня адаптація сільського господарства до ринкових умов, незбалансованість матеріально-технічного забезпечення, диспаритет цін на продукцію сільського господарства і промисловості, зниження обсягів виробництва продукції.

Зростання витрат на виробництво продукції пов'язане певною мірою із зміною їх структури, зокрема, зростанням частки нафтопродуктів, палива, електроенергії і міндобриव. Це вказує на необхід-

ність обґрунтування цінової політики на енергетичні й матеріальні ресурси і впровадження прогресивних технологій виробництва продукції для забезпечення зниження абсолютного та відносного рівня матеріальних витрат.

Посилення нееквівалентності відношень сільського господарства призвело до зменшення наявних ресурсів та, відповідно, скорочення обсягів виробництва, а отже, неефективного використання ресурсів. Для українського сільськогосподарського товаровиробника показник номінального паритету в 1990–2007 рр. становить 0,17, тобто ціни придбання за цей період зросли майже в 6 разів більше, ніж ціни реалізації. До 2000 р. в галузі спостерігалися значні темпи зниження продуктивності праці, що було зумовлено скороченням капіталовкладень та забезпечення оборотними засобами. У зв'язку з цим жива праця почала витісняти уречевлену. Наразі обсяги інвестицій починають зростати, зростає продуктивність праці і, як наслідок, поступово збільшується виробництво.

У політиці ресурсозбереження критичного значення набуває вирішення проблеми *енергозбереження*. Виробляючи близько 7% валового внутрішнього продукту України, сільське господарство витрачає 1,5% усіх паливно-енергетичних ресурсів національної економіки, тобто показник галузевої енергомісткості значно кращий за середній рівень. Але частка сільського господарства у споживанні нафтопродуктів досягає 15%, і тому воно є особливо вразливим до підвищення цін на цей вид енергоресурсів. Якщо у 1990 р. витрати на нафтопродукти становили 6% собівартості сільськогосподарського виробництва, то у 2007 р. – 11% за значного скорочення їх споживання.

Недостатнє забезпечення сільськогосподарських товаровиробників паливно-енергетичними ресурсами та нееквівалентне підвищення цін на нафтопродукти призводять до негативних процесів в аграрному виробництві та, особливо, потребують пошуку альтернативних шляхів вирішення проблеми зменшення напруги на ринку нафтопродуктів у сільському господарстві. Перспективним у цьому напрямі є виробництво та використання біологічних видів пального, розвиток яких набуває дедалі більшого поширення в багатьох країнах світу. На сьогоднішній день однією з вимог Європейського Союзу до країн-кандидатів є рівень використання відновлюваних джерел енергії не нижчий за середньоєвропейський.

Для України найбільш перспективний напрям біоенергетики – розвиток ріпаківництва і промислового переробка олії ріпаку на біо-

дизель. Перехід на альтернативні види енергоресурсів дозволить забезпечити аграрний сектор необхідною кількістю пального за стабільними цінами, гарантувати ринки збуту рослинної сировини, зменшити залежність від зовнішніх джерел надходження паливно-енергетичних ресурсів.

Основою стабільного розвитку аграрної галузі слугує її **фінансове забезпечення**. Фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах складається з таких елементів, як планування джерел формування та напрямів використання фінансових ресурсів; аналіз фінансової звітності та визначення платоспроможності підприємства; здійснення контролю за формуванням та ефективним використанням фінансових ресурсів. Важливою складовою фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств, окрім обрання раціональної форми розрахунків, є організація запозичень грошових коштів.

Перспективний напрям надходжень кредитних ресурсів для сільськогосподарських виробників – **земельна іпотека**. Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" серед основних шляхів розвитку земельних відносин визначає "створення системи земельного іпотечного кредитування". Наразі ринок іпотечного кредитування в Україні перебуває на етапі свого становлення, і його майбутнє тісно пов'язане з розвитком ринку землі. За даними Світового банку, ефективний механізм іпотечного кредитування в декілька разів збільшує суму позики і її термін, та наполовину зменшує проценту ставку кредиту.

До методів стабілізації фінансового стану агросфери належить **страхування** ризиків сільськогосподарського виробництва. Відсутність налагодженої системи страхування ставить аграрні підприємства в жорстку залежність від стихійності ринку та природи. За експертними розрахунками, щорічна потреба в страхових компенсаціях сільськогосподарським виробникам повинна становити близько 0,5 млрд грн. Але внаслідок значного дефіциту у аграріїв власних обігових коштів страхування сільськогосподарських ризиків розвивається повільно.

Виходячи з принципів завдань державної політики підтримки агросфери, необхідні такі стратегічні напрями розвитку страхової справи: а) забезпечення формування повноцінного страхового ринку в Україні на основі досвіду ведення страхових операцій у сільському господарстві інших країн; б) приведення чинного законодав-

ства у відповідність до світових стандартів і вимог забезпечення правової захищеності як страхових компаній, так і аграрних виробників; в) створення сприятливих умов для розвитку конкурентного середовища на страховому ринку.

В сучасних умовах важливі функції у розвитку аграрної сфери відіграють *домогосподарства сільської місцевості*. Основним мотивом, який визначає розвиток таких господарств, є необхідність забезпечення сімей продуктами харчування. Однак у сучасних умовах зростає й товарне значення особистих господарств. Необхідність задовольняти споживчі потреби сім'ї призводить до великої зацікавленості власників особистих селянських господарств у результатах своєї праці. Цей факт і невеликі розміри земельних ділянок сприяють більш пильному догляду за рослинами та худобою, а тому – і кращим показникам урожайності та продуктивності порівняно із сільськогосподарськими підприємствами.

У зв'язку із затяжною аграрною кризою, домогосподарства протягом останніх 10 років залишаються основними виробниками сільськогосподарської продукції: сьогодні вони виробляють майже дві третини валової сільськогосподарської продукції країни, із якої близько 65% спрямовується на власне споживання, а 35% – на продаж з метою отримання грошових доходів.

Сучасні обсяги та структура доходів сільських домогосподарств свідчать про кращі можливості селян щодо задоволення власних споживчих потреб порівняно з 1999–2004 рр., коли обсяг сукупних ресурсів у розрахунку на одного члена домогосподарства становив 50–80% від величини прожиткового мінімуму. Протягом 2005–2007 рр. згаданий показник зрівнявся з рівнем прожиткового мінімуму і навіть трохи його перевищив. Отже, з відновленням економічного зростання ситуація поступово поліпшується: збільшуються обсяги споживання домогосподарств та дещо послаблюються процеси їх майнового розшарування.

АВТОРИ: Пасхавер Б.Й. (вступ, розділ 1), Шубравська О.В. (розділ 2), Веселовська О.Є. (розділ 2, 2.3.2), Молдаван Л.В. (розділ 3), Крисанов Д.Ф. (розділ 4), Ганначенко С.Л. (розділ 5), Прокопенко К.О. (розділ I, 1.2.3, розділ 6, 6.1, 6.2, 6.3), Назаренко Г.В. (розділ 6, 6.4), Черненко С.М. (розділ 7, 7.1), Дідківська Л.І. (розділ 7, 7.2), Свістунов О.С. (розділ 7, 7.3), Удова Л.О. (розділ 8).

ВИКЛИКИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Методичні питання оцінки продовольчої ситуації та рівня продовольчої безпеки

1.1.1. Продовольча достатність і продовольча доступність

Продовольча безпека людини, соціальної групи, нації – стан захищеності їх інтересів у сфері продовольчого споживання, що має різні рівні. У масштабах країни найвищим рівнем продовольчої безпеки варто визнати таку продовольчу ситуацію, коли всі члени суспільства мають можливість отримати повноцінне харчування і володіють культурою харчування, що забезпечує дотримання норм продовольчого споживання, які медичною наукою вважаються раціональними (найкращими для збереження здоров'я). Відповідно, там, де недотримання норм здорового харчування (недоїдання або переїдання, неповноцінне або неякісне харчування) викликає підвищення захворюваності, скорочує або обриває людське життя, виникають загрози продовольчій безпеці, які необхідно усунути або, принаймні, мінімізувати.

Міжнародною статистичною практикою широко використовуються два показники, що визначають мінімальний рівень продовольчої безпеки в середньому по країні: 1) енергетична цінність добового душевого раціону харчування має бути не нижчою за 2,5 тис. ккал (критерій *достатності* харчування); 2) витрати на продовольчі потреби мають не перевищувати 60% сімейного бюджету (критерій *доступності* харчування). Ці порогові критерії розкривають суть поняття "продовольча безпека" в сучасному поляризованому світі: для бідної країни – це забезпечення раціону виживання, на який витрачається лівова частка особистого доходу; для багаті – задоволення різноманітних продовольчих споживчих уподобань за відносно (порівняно з розмірами доходу) малих витрат. Звідси стратегічний виклик для України у сфері продовольчої безпеки можна сформулювати як двоєдине завдання – *наздогнати розвинені країни* за показниками рівнів достатності і доступності харчування з одночасним зменшенням їх варіацій по соціальних групах населення для подолання продовольчої бідності. Якими є перспективи відповіді на цей виклик?